

به نام خدا

فواید شطرنج در آموزش و پرورش

مجید کرمانی مقدم

اصغر کیانزاده

رقیه کرمانی مقدم

www.ketab.ir

سرشناسه: کرامتی مقدم، مجید، ۱۳۶۲.
عنوان و نام پدیدآور: فواید شطرنج در آموزش و پرورش / مجید کرامتی مقدم، اصغر
کیان‌زاده، رقیه کرامتی مقدم
مشخصات نشر: تهران: مجید کرامتی مقدم، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری: ۱۱۶ ص.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۰۴-۹۰۶۳-۱
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: شطرنج -- تأثیر
موضوع: شطرنج -- جنبه‌های روان‌شناسی
شناسه افزوده: کیان‌زاده، اصغر، ۱۳۵۸-
شناسه افزوده: کرامتی مقدم، رقیه، ۱۳۵۸-
رده‌بندی کنگر: ۱۳۹۱ ف۹۳/۳۴۵ GV
رده‌بندی دیویی: ۷۹۴۱
شماره کتابشناسی ملی: ۳۰۱۷۶۰۱

فواید شطرنج در آموزش و پرورش

مجید کرامتی مقدم

اصغر کیان‌زاده

رقیه کرامتی مقدم

ناشر مؤلف / مجید کرامتی مقدم

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۱

صفحه‌آرا: یگانه خدایمی

ناظر فنی: مؤسسه فرهنگی آرمان رشد

امور رایانه‌ای: نگار حافظی

طراح جلد: پروین مراحمی

قیمت: ۵۰۰۰ تومان

ISBN: 978-964-04-9063-1

فهرست

- ۹ مقدمه
- ۹ قسمت اول: بچه‌ها شطرنج را دوست دارند
- ۱۰ قسمت دوم: آنچه که شطرنج یاد می‌دهد؟
- ۱۱ قسمت سوم: برای والدین و معلمان
- ۱۲ قسمت چهارم: شطرنج و فرهنگ
- ۱۵ خلاصه‌ای از پژوهش‌های شطرنج در آموزش
- ۱۵ گردآوری توسط دکتر رابرت فرگوسن
- ۲۰ چرا شطرنج دارای این تأثیر است؟
- ۲۲ چرا شطرنج را به مدارس پیشنهاد می‌کنیم؟
- ۲۴ برخی تفکرات درباره‌ی فواید آموزشی بازی شطرنج
- ۲۵ برکلی، کالیفرنیا
- ۲۵ گزارش پالم
- ۲۷ ادبیات آموزشی درباره‌ی شطرنج
- ۲۹ شطرنج بچه‌ها را باهوش می‌کند
- ۳۲ باشگاه‌ها و مسابقات فهرمانی
- ۳۳ انواع مختلفی از بازیکنان
- ۳۴ شطرنج عملکرد تحصیلی را بهبود می‌بخشد
- ۳۷ راهنمای معلمان: پژوهش و مزایای شطرنج
- ۴۶ چرا شما باید شطرنج بازی کنید؟ مزایای شطرنج چه چیزهایی هستند؟
- ۵۴ شطرنج بچه‌ها را باهوش‌تر می‌کند

- ۵۵ موردی در شطرنج به عنوان ابزاری در پیشرفت ذهنی بچه‌هایمان
- ۵۹ حل مسائل و ترکیب اطلاعات در جهانی رو به رشد
- ۶۳ شطرنج برای بچه‌ها مطلوب است!
- ۶۳ آیا شطرنج واقعاً می‌تواند برای بچه‌ها خوب باشد؟
- ۶۵ شطرنج برای بچه‌ها مفید است
- ۶۶ شطرنج در مدارس
- ۶۶ بچه‌ها مجذوب شطرنج می‌شوند
- ۶۸ فواید شطرنج برای بچه‌ها
- ۷۲ اهمیت شطرنج در کلاس درس
- ۷۸ تأثیر شطرنج بر نمره‌های روخوانی: دومین گزارش سالانه از برنامه‌ی ...
- ۸۵ چرا شطرنج به روخوانی کمک می‌کند؟
- ۹۵ مطالعه‌ی سوم: پژوهش المپیک شطرنج جوانان آمریکا:
- ۱۰۰ شطرنج و نمرات آزمون استاندارد
- ۱۰۹ نقش شطرنج در آموزش مدرن (نوشته‌ی مارسل میلانت)

سرسخن

در حال حاضر شطرنج به عنوان علمی‌ترین رشته ورزشی درحالی خودنمایی می‌کند که علاقه‌مندان در سراسر جهان هر روز بیشتر می‌شود.

جایگاه ممتاز شطرنج در کتب تاریخی، ادبی و حجم عظیم اطلاعات این رشته نشان دهنده‌ی ژرفای این ورزش می‌باشد.

جدای از زیبایی‌های این رشته، فواید آن هم بر کسی پوشیده نیست. هرچند تا به حال این فواید بیشتر متکی بر افکار عمومی بوده تا نتایج تحقیقات علمی-پژوهشی!

به عنوان مثال در بین شطرنج‌بازان و غیرشطرنج‌بازان اتفاق نظر است که شطرنج باعث پیشرفت، تفکر منطقی، تصمیم‌گیری، هوش، ریاضیات، زبان و ... می‌شود. برای تأیید و تأکید این فواید و اثر آن بر آموزش بر آن شدیم که نتایج پژوهش‌های علمی دو سه دهه‌ی اخیر را در این مجموعه گردآوری کنیم.

خوشبختانه دکتر «رابرت فرگوسن» پیش‌ارسال این کار را تحت عنوان «خلاصه‌ای از پژوهش‌های شطرنج در آموزش» انجام داده بود. که به طبع، بدنه‌ی اصلی کتاب برگردان کار ایشان است. پیش‌گفتار را از مقاله‌ی «گری رایسن» انتخاب کردیم که به گونه‌ای مکمل مطالب کتاب است. امیدوارم این کار نقطه شروعی برای مطالعات علمی و گسترده‌تر در رشته‌های مختلف ورزش، بخصوص شطرنج باشد.

در ادامه از تمامی دوستان و اساتید گرامی که در مراحل مختلف این کار بنده کمترین و همکارانم را همراهی کردند، صمیمانه تشکر می‌کنم.

در پایان ضمن تشکر از اساتید و خوانندگان عزیز خواهشمندم نظرات، پیشنهادات و اشکالاتی که در امر برگردان و چاپ ممکن است به وجود آمده باشد را به آدرس اینترنتی زیر جهت اطلاع و اصلاح ارسال نمایند.

Majid.keramatimoghadam@gmail.com

مجید کرامتی مقدم

زمستان ۱۳۹۱

مقدمه

بالاخره از طریق شطرنج متوجه شدیم که در کارهای خود از ظاهر این ورزش دلسرد نشده و امید به کمال مطلوب داشته و به دنبال منابع اصلی آن باشیم.

قسمت اول: بچه‌ها شطرنج را دوست دارند

اگر شما یک بچه هستید این را می‌دانیم که این بازی نیاز به حداقل بهره هوشی دارد. اگر والد یا مربی باشید ممکن است تعجب کنید.

این حقیقت دارد که پسرها و دخترها شطرنج را دوست دارند. چون هم سرگرم کننده و هم چالش برانگیز است. یادگیری شطرنج آسان است و همیشه جایی برای رشد دارد. البته برنده شدن در یک بازی شطرنج عالی است اما بازنده شدن آن هم مزایای خودش را دارد.

هرچند که، نباید فقط به حرف من توجه کنید. اخیراً از دخترهای کلاس هشتم یک مدرسه در شرق نیویورک¹ به من گفتند که چرا آنها شطرنج را دوست دارند. استکی² گفت: «من شطرنج را دوست دارم بیشتر به این دلیل که مهارت تفکر و استراتژی دارد. شطرنج یک بازی سرگرم کننده است و من فکر می‌کنم همه این بازی را با تمرین و تکرار یاد می‌گیرند».

آندرا³ گفته: اون دوست داشته استراتژی شطرنج را درک کند؛ علاوه بر اون اینکه مخصوصاً تفکر شطرنج خوب بوده برای «خوب فکر کردن و برنامه‌ریزی کردن». وی ادامه داد که «اگر چه شانس عاملی است که بیشتر از هر چیز در شطرنج دوست دارم شانس است که در اکثر بازی‌ها به خاطر ذکاوت اتفاق می‌افتد».

لیندسای⁴: چیزی که بیشتر در مورد شطرنج دوست داشته است یک روشی است که شما را آینده‌نگر می‌کند. «وقتی که شما مشغول بازی هستید، در واقع در حال سعی کردن برای حل مسئله هستید و همین سعی و تلاش عامل موفقیت شماست».

1 - New york
3- Andrea

2- Stacy
4 - Lindsay

بنابراین، شما به موقع آن حرکت مقتضی را انجام می‌دهید این گفته متخصصان است. شانس بزرگ شما این جاست. شما چه جنبه‌ایی از شطرنج را دوست دارید؟

قسمت دوم: آنچه که شطرنج یاد می‌دهد؟

اگر شما اغلب برای کار فوق برنامه یا سرگرمی در خانه شطرنج بازی می‌کنید. شما قبلاً می‌دانستید که چقدر این ورزش می‌تواند سرگرم کننده باشد؛ اما شطرنج همچنین به کسی که اون را بازی می‌کند درس‌های زیادی آموزش می‌دهد. بیشتر بچه‌هایی که شطرنج بازی می‌کنند می‌دانستند و احتمالاً بدشان نمی‌آید که به شما بگویند آنها چیزی که برای خودشان مفید است، را پیدا کرده‌اند. از این به بعد، البته پس از پایان بازی سعی کنید از بچه‌هایی که شطرنج بازی می‌کنند این سؤال را بپرسید.

به شما خواهد گفت شطرنج چه درس‌هایی به آنها داده و پاسخ‌هایی را خواهند داد که شما خیلی تحت تاثیر قرار می‌گیرید و شما را مبهوت خواهند کرد.

اخیراً یک گروه از کلاس هشتم که همه دختر بودند در شرق هارلم^۱ (قسمتی از شهر نیویورک) گفتند که چه چیزهایی از بازی شطرنج یاد گرفتند. من فکر می‌کنم بعضی از آنها جواب‌های واقعاً خوبی داده‌اند اما شما خود بایستی قضاوت کنید.

فرانسیس^۲: «بازی شطرنج برای من معمولاً خیلی سرگرم کننده و هیجان انگیز است و من دو تا بازی‌هایم را واقعاً یکجور بازی نمی‌کنم اما منحصر به فرد هستند. بازی‌های من چیزهای زیادی را در مورد خودم به من می‌گویند من شخص شوخ؛ پرهیجان و منحصر به فردی هستم».

مگان^۳ می‌گوید که شطرنج به اون یاد داده «تمرکز واقعی و مهم، انجام دادن کارها در زندگی من، مثل نظم در یک بازی شطرنج و برنده شدن و نه بازنده شدن است. اما اگر من بازنده بشم دوباره سعی می‌کنم».

الیزابت^۴ می‌گوید که شطرنج به او یاد داده است از یک راه متفاوت به خودش نگاه کند. «گاهی اوقات من اول مهره‌های مهم را بیرون می‌آورم و آن وقتی است که از خود مطمئنم. در دیگر اوقات زمانی که اطمینانم را از دست می‌دهم مهره‌های مهم را نگه می‌دارم و با دقت بیشتری بازی می‌کنم».

کریستین^۵ می‌گوید: «در شطرنج و در زندگی به رفتارهای خود فکر می‌کنید. در کجا آنها شما را راهنمایی کردند؟ چه نتایج منطقی را داشتند؟ برای مثال در شطرنج از شاه خود

1 - Harlem
3- Megan
5- Christine

2- Francis
4 - Elizabeth

محافظت می‌کنید یا بازنده خواهید شد و این به من یاد داده که در زندگی از چیزهایی که برای من مهم و با ارزش هستند بایستی محافظت کنم».

آیا تاکنون درباره‌ی درس‌هایی که از بازی شطرنج آموختید فکر کرده‌اید؟ در مورد آنها فکری کنید و آنها را در یک کاغذ بنویسید و هر وقت که شما بازی می‌کنید با خود کلنجر روید و چیزی به لیست اضافه کنید.

قسمت سوم: برای والدین و معلمان

شما بیشتر با بچه‌ها یا دانش‌آموزانی هستید که حریص بازی کردن شطرنجند. آگاه می‌شوید که شطرنج برای بچه‌ها خوب است. شما به زودی باچشمان خودتان این را می‌بینید.

بچه‌های غیر قابل کنترل یاد می‌گیرند که پای صفحه شطرنج بنشینند. دانش‌آموزان کم توجه می‌توانند، روی چالش‌هایی که از بازی بدست می‌آورند، تمرکز کنند. برنامه‌ریزی حل کردن مشکلات، سراسر پیروی کردن و مهارت‌های تجسم فکری در این بازی ضروری هستند و شما به موقع می‌بینید که بچه‌تان یا دانش‌آموزان این مهارت‌ها را به دست می‌آورند. داستان‌های موفقیت‌آمیز زیادی در این مورد هست و اگر بی‌پرده بگوییم شکست‌هایی هم وجود دارند.

اما همه آنها داستان هستند. آیا هیچ مطالعاتی نشان داده است که شطرنج مسؤلیت‌پذیری سازنده در بچه یا دانش‌آموز ایجاد می‌کند؟

جواب مثبت است، بله

مطالعات جداگانه نشان می‌دهد که دانش‌آموزانی که شطرنج بازی می‌کنند در مدارس مربوطه به طور پیوسته فعالیت می‌کنند نسبت به دانش‌آموزان غیرشطرنجی در تست هوش از قدرت محاسباتی بالاتری برخوردارند. نتایج این مطالعات نشان می‌دهد که بچه‌هایی که شطرنج بازی می‌کنند. هم در ریاضی و هم در خواندن بهترند.

چرا؟ مهارت‌هایی که برای یک بازی شطرنج، خوب هستند، همان مهارت‌ها در فهمیدن درست موضوعات درسی لازم هستند. تلاش و خطا، فرض کردن، نتیجه گرفتن، استدلال منطقی و داوری کردن.

یک مطالعه بسیار خوب تحت عنوان تاثیر آموزش شطرنج روی هوش عاطفی افراد در سال ۱۹۹۹ توسط اسپیز و مارگولیز^۱ از دانشگاه کلمبیا نوشته شده که به طور خلاصه مفید بودن شطرنج برای دانش‌آموزان را به شرح زیر بیان می‌کند:

«آموزش شطرنج و بازی کردن آن نگرش و بینشی را در انسان ایجاد می‌کند که موجب

بروز هوش عاطفی می‌شود. بازیکنان شطرنج باید یاد بگیرند که چگونه در زیر فشار، آرامش خود را حفظ کنند. بهترین استراتژی این است که اگر در وضعیت ظاهراً بدی قرار گرفتند، باز هم از تلاش دست نکشند. شطرنج‌بازان احساس می‌کنند که اگر تلاش کنند موفق می‌شوند همچنین آن‌ها در مورد توانایی کنارزدن موانع زندگی و موانع موفقیت‌شان اعتماد به نفس دارند».

قسمت چهارم: شطرنج و فرهنگ

شطرنج چیست؟ این سوال از ابتدای بوجود آمدن شطرنج وجود داشته است. اگر چه به شکل‌های متنوعی مطرح می‌شود. آیا واقعاً شطرنج تنها یک بازی است، مثل حق انحصاری^۱ یا بازی چکرز^۲. آیا آن یک هنر است شبیه نقاشی کردن و یا مجسمه سازی؟ یا یک ورزش هست شبیه فوتبال و بسکتبال؟ یا حتی ممکن است یک علم باشد مثل ریاضی یا فیزیک؟

و این سؤال شطرنج چیست را چه کسی می‌تواند جواب بدهد؟ جواب این چنین سوالی به اشکال مختلفی می‌تواند بروز کند. شاید به تعداد شطرنج‌بازان برای این سوال جواب وجود دارد. شاید هر بازیکن جواب مختص به خودش را داشته باشد. شاید... در اوایل ظهور بازی شطرنج به نظر می‌آمد که شطرنج اصلاً یک بازی نبوده بلکه روشی برای پیشگویی آینده یا شناخت مجهولات و موضوعات غیرقابل شناخت بود. سرآران جنگی باستان ارتششان را آرایش کرده و تاسی را می‌انداختند تا تصمیم بگیرند مانور جنگی‌شان چگونه باشد. آیا اگر امروز در برابر دشمن آرایش جنگی بگیریم برنده خواهیم شد یا طعم تلخ شکست را خواهیم چشید.

در آن زمان، ژنرال‌ها و پادشاهان در نبردهای خود روی چیزهای دیگری تکیه داشتند. نوع سرنوشتی که تاس تعیین می‌کرد و آن‌ها را عصیان می‌کرد. مهارت، ترفند و آمادگی‌شان از افراد پیش رفته‌ای که با دشمنان رو در رو می‌شدند و بازی‌های شطرنج که این تغییر را در طرز تفکر نشان می‌داد ابزارشان بود. و شطرنج یک بازی شد.

در قرون وسطی در اسپانیا و ایتالیا افرادی که در هنر بازی کردن مهارت داشتند تمام شبانه روز را به مطالعه شطرنج مشغول می‌شدند. و به دنبال حقایق بردند که یک روح بلند بتواند آن حقایق را پیدا کند. برخی، کتاب‌هایی در خصوص شروع؛ چیدمان و تکنیک‌های برای یک بازی خوب را مخفی می‌کردند. آن‌ها از شطرنج به‌عنوان ابزاری برای آمادگی و چگونگی روبه‌رو شدن با دشمن استفاده می‌کردند، که در نهایت منجر به این شد که شطرنج به‌عنوان یک ابزار و بازی مفید معرفی و تکمیل شود. اماکنی که پاتوق فلاسفه، نویسندگان، صنعت‌گران، سیاست‌مداران و افرادی از این دست بود.

در زمان کنونی، باز هم این سوال مطرح می‌شود که شطرنج چیست؟ هرگز از ذهن دور نمی‌شود. عده‌ای آن را بسیار ساده تعریف می‌کنند: یک بازی جنگی و درگیرانه است که در آن شخص عصبانیت، تنفر و اهانت خود را نسبت به دشمن در روشی که مورد قبول یک فرهنگ باشد ابراز می‌کند.

عده‌ای آن را یک بازی کاملاً پیچیده می‌دانند که در هر لحظه تغییر می‌کند و معمایی^۱ است که در آن هر مهره را با مهره‌ی دیگر جایگزین می‌کنیم، یا که شخص دیگری تلاش می‌کند قبل از شما آن را حل کند و یا مهمتر از هر معمایی دیگری که شما برای یافتن راه حل آن تلاش می‌کنید.

دیگران از شطرنج به عنوان یک شغل نام می‌برند چنان چه شطرنج باز خوبی باشید می‌توانید با آن زندگی کنید و افرادی هستند که با این بازی امرار معاش می‌کنند. اما کار سختی است. راه پیشرفت در شطرنج آنها ندارد و حتی اگر به اوج آن نیز برسید نیاز دارید که باز هم تلاش کنید. ممکن است شخصی شطرنج باز خوبی باشد اما او هرگز بی‌نیاز از پیشرفت در شطرنج نیست. «بابی فیشر»^۲ و «گری کاسپاروف»^۳ شطرنج‌بازانی خوب و استاد بزرگ بودند. عده‌ای چنان خوب بازی می‌کنند که استاد بزرگ‌ها چقدر فاصله است؟ و پاسخ شطرنج کتاب می‌نویسند ولی بین این عده و استاد بزرگ‌ها چقدر فاصله است؟ و پاسخی عموم به این سوال که شطرنج چیست؟ این بود که همه می‌گویند ورزش است. در روسیه این ورزش محبوبیت ورزش‌های دیگر را دارد تقریباً هم ریف فوتبال! آمادگی جسمانی برای مسابقات مهم همواره در کمیسیون شورای ورزشی حیاتی بوده و کاسپاروف از این نظر معروف است که هر بار برای آمادگی بازی‌اش نرمش می‌کرد. جالب است بدانید کرامنیک^۴ به این حد به نرمش اهمیت نمی‌دهد.

اگر نگران، خسته یا گرسنه‌اید یک بازی شطرنج را امتحان کنید. عده‌ای می‌گویند شطرنج یک هنر است. «مارسل دوچام»^۵ هنرمند مهم قرن بیستم و بنیانگذار سبک «دادا»^۶ در هنر است، هر چند برخی مخالف این عقیده‌اند او بدون شک همین تعریف را از شطرنج داشت که شطرنج یک هنر است. بازیکنانی همچون «نیمسزوویچ»^۷ و «رتی»^۸ اصطلاحاً هایپرمدرن^۹ از قهرمانان وی (دوچام)^{۱۰} بودند. این بازیکنان علاقه به

1 - Puzzle

4- Kramnik

7 - Nimzowitsch

10- Duchamp

2 - Bobby Fischer

5 - Marcel Duchamp

8- Reti

3 - Garry Kasparov

6 - Dada

9- Hypermodern

نوآوری در شطرنج داشتند. بازی‌های جالب و وضعیت‌های جالب شطرنج را دوست داشتند. گاهی افرادی پیدا می‌شوند که ضد شطرنج بازی می‌کنند. نوعی شطرنج است که برخلاف منطق است و در سال‌های اخیر دوچام حتی از بازی کردن دست کشید و فقط اخبار شطرنج را دنبال می‌کرد.

هنوز هم دیگران می‌گویند شطرنج استعاره‌ای از زندگی است. «ولادیمیر ناباکوف»^۱ کتابی را با عنوان «دفاع در خصوص شطرنج‌بازان» نوشت. «ویلیام فالکنر»^۲ کتابی را با عنوان «گامبی وزیر» نوشت و هیچکدام از این کتاب‌ها واقعاً در خصوص شطرنج نیستند اما هر دو کتاب راجع به پیچ و خم‌های شطرنج و تقدّم و تأخر آنها در زندگی است. فیلم بزرگ «اینگ مار برگمن»^۳ نشان هفتم یک بازی مهم شطرنج را نشان می‌دهد و قصه‌ی زیربنای آن در خصوص اهمیت بی‌حد و حصر و عمیق مبارزه است. انسان یعنی مبارزه حتی فیلم معروف هالیوود^۴ با عنوان «در جستجوی بابی فیشر»^۵ فیلم مورد علاقه‌ی کودکان بود. اما شطرنج تکیه گاه اصلی فیلم نبود اما در مورد زندگی است، که نوعی شطرنج است. من دوست دارم که فکر کنم شطرنج تنها بازی است که در مورد همه چیز است، تنها بازی است که من معتقدم در مورد دنیای واقعی است. همچون بازی‌های دیگر یک بازی ساختگی نیست. شطرنج یک بازی واقعی است که تمام کش‌مکش‌های زندگی را در خود دارد: سیاست؛ کش‌مکش‌های طبقاتی؛ مباحث جنسی؛ مذهب و بقا.

من این بازی را خیلی دوست دارم و می‌خواهم بقیه عمرم را شطرنج بازی کنم زمانی که این کار را کردم دست شما را می‌فشارم و آرزوی خوبی را برای شما از خدا خواهانم. دوست من امیدوارم خوب بازی کنی می‌دانم که این کار را خواهم کرد و یا حداقل مطمئنم که به تلاش خود برای بازی کردن ادامه خواهم داد.

1 - Vladimir Nabakov

4- Ingmar Bergman's great film

2 - Willim Faulkner

5 - Hollywood

3 - Knight's Gambit

6- Searching for Bobby Fischer